

**КУЛЬТУРНО-МОВНІ ПОЛЬСЬКІ РЕАЛІЇ В
ПУБЛІЦИСТИЦІ І.Я. ФРАНКА**

Стаття присвячена аналізу фактів польської культури в публіцистиці І.Я. Франка: художні твори, публіцистичні видання, відомості про письменників, громадських діячів, про художні заклади, реалії історії, традицій, мови.

І.Я. Франко – унікальна, енциклопедична особистість в українській, у світовій літературі й загалом культурі, що відзначалося й відзначається багатьма дослідниками [див., напр., 1, 2, 3, 4, 5]. Франко водночас геніальний письменник і видатний дослідник, критик, "з вродженим публіцистичним даром" [6: 90]. Серед творчих надбань письменника чільне місце посідають питання культури, як слов'янської, так і світової [див. 7, 8, 9 та ін.]. У публіцистичних працях він приділяв значну увагу польській культурі, літературі, історії. Дана стаття досліджує польські реалії на матеріалі публіцистичних робіт, написаних у XIX ст. [10].

Звертання до польських реалій було зумовлене обставинами того часу. Як відомо, Галичина перебувала в складі Австро-Угорської імперії, фактично – під соціально-мовним пануванням Польщі. Сам письменник навчався в гімназії, в університеті польською (також німецькою) мовою. Робив переклади польських авторів. Більш того, чимало публіцистичних розвідок писав польською мовою, чи то на українську тематику, чи на теми польської дійсності. Напр.: статті "Pisanki", "Do swiatła!", "Literatura rusińska w Galicji za rok 1886", "Echa literatur greckiej i łacinskiej w pismnictwie ruskiem", "Nowe wydanie dzieł Mickiewicza".

Польські реалії знайшли широке відображення в роботах І. Франка. Вони вельми різноманітні. Найбільшу увагу, і це природно, письменник приділяв літературі. В його статтях представлені імена, аналізуються твори багатьох польських прозаїків, поетів, драматургів. Напр.: А. Асник, А. Бельовський, Р. Бервінський, К. Бродзінський, В. Висоцький, С. Вітвіцький, С. Гарчинський, В. Гомулицький, С. Гошинський, Ю.Б. Залеський, Ф. Карпінський, Я. Каспрович, Ю. Коженювський, М. Конопніцька, Ю.І. Крашевський, Я. Лям, А. Міцкевич, А. Одинець, Е. Ожешко, Б. Прус, А. Ржонжевський, А.Ю. Ролле, О. Свентоховський, В. Сирокомля, Ю. Словацький, С. Твардовський, П.К. Тетмайер, К. Уейський, В. Хлендовський, М. Чайковський, Б. Червенський, Л. Щепанський, М. Ясеньчик.

Письменники, про котрих пише Франко, – здебільшого сучасники, також – польські класики (напр., А. Міцкевич), представники попередніх епох (напр., В. Потоцький – поет XVII ст.). Цікаво, що із цих статей можна дізнатися вже мало відомі псевдоніми деяких письменників, напр.: Літвос (псевдонім Г. Сенкевича), Остоя (псевдонім Ю. Савицької). Знаменно: чимало письменників були учасниками польського повстання 1830-1831 рр., революційних подій 1848 р., польського повстання 1863-1864 рр. (Р.Бервінський, С.Гощинський, Я. Лям, Е. Ожешко та ін.). Особливий інтерес українського читача викликають автори, пов'язані своєю творчістю із особистістю Т.Г. Шевченка – поет-демократ В. Сирокомля, перекладач творів Шевченка. Питанням польської літератури присвячено значну кількість робіт (написаних українською та польською мовами), напр.: "Юзеф Богдан Залеський", "Nowe wydanie dzieł Słowackiego". Критичні праці містять характеристики багатьох представників польської літератури. Напр.: "В тім часі [I пол. XIX ст.] пишню розвернула і відцвіла геніальна трійця польських "романтиків" – Міцкевич, Словацький, Красінський" [31: 385*], "деякі найвидніші поети [XVI-XVII ст.], як Рей, Ян Кохановський, Семп Шаржинський і інші" [31: 159]. Серед письменників, що про них писав Франко, є особистості, які вийшли за межі національної літератури і продовжують бути широко відомими (А. Міцкевич, Б. Прус, Г. Сенкевич). Є й чимало таких, котрі мали популярність, але залишилися тільки в своєму часі, напр. Б. Червенський, "автор робітницької пісні "Czerwony sztandar" [31: 396]. Цікавість, нехай не суто наукову, становлять випадки збігу імен польських авторів та діячів світової культури (Твардовський, Чайковський); повністю співпадають імена польського поета XIX ст. і російського поета XX ст.: Володимир Висоцький.

Досліджуючи літературні процеси Польщі, І. Франко аналізує, згадує дуже велику кількість творів (окремих творів, також збірок). Їхні назви подаються здебільшого мовою оригіналу, рідше – в перекладі. Напр.: "Oksana" В. Висоцького, "Zamek Kaniowski" С. Гощинського, "Krzak dzikiej róży", "Miłość", "Z chłopskiego zagonu" Я. Каспровича, "Irydion" З. Красінського, "Jermoła", "Ulana" Ю.І. Крашевського, "Dziady", "Konrad Wallenrod", "Pan Tadeusz", "Petersburg", "Rybka", "Ustęp", "Балади і романси", "Гражина", "Конрад Валленрод", "Сонети" А. Міцкевича, "Poezyji", "Polska irredenta" А. Немоєвського, "Niziny" Е.Ожешко, "Z czary mlodosci" М. Пшесмицького, "Anhelli", "Balladyna", "Godziny myśli", "Grob Agamemnona", "Jan Bielecki", "Kordian", "Marja Stuart", "Mazepa", "Mindowe", "W Szwajcarji" Ю. Словацького, "Graf Jarosz", "Na

---

* При цитуванні в дужках зазначається том та сторінка.

Ukraine", "Praznik" Л. Совінського, "Wernyhora" М. Чайковського. Зібрання критичних розвідок про польське письменство могло б стати ґрунтовною працею з історії польської літератури.

Окрім художньої літератури, польські реалії – це публіцистичні видання (газети, журнали, альманахи, календарі та под.), що виходили польською мовою, неабияка кількість яких видавалася на території України: у Львові, Чернівцях, також у Варшаві, Кракові, Познані, навіть у Петербурзі (газети "Kraj", "Słowo") та в Парижі (журнал "Przegląd Rzeczy Polskich"). Напр.: "Czas", "Dziennik patriotycznych politykow we Lwowie", "Dziennik Poznanski", "Gazeta Narodowa", "Gazeta polska", "Kurjer Lwowski", "Kurjer Warszawski", "Nowa reforma", "Rozmaitosci"; "Czasopismo naukowe księgozbioru publicznego imienia Ossolinskich", "Dziennik literacki", "Głos", "Kwartalnik historyczny", "Ognisko", "Praca", "Prawda", "Przegląd polski", "Przegląd powczeczny", "Przegląd tygodniowy życia społecznego, literatury i sztuk pięknych", "Przyjacieli domowy", "Ruch", "Sioło", "Tugodnik ilustrowany", "Zycie", "Wisła"; "Akty grodzkie i ziemskie", "Biblioteka Mrowki", "Liewonia", "Pamiętnik Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza", "Pielgrzym Lwowski".

У публіцистиці знайшли певне відображення видання, що стосуються літератури інших напрямків, що стосуються мистецтва, напр.: "Wacław z Oleska" (збірка пісень фольклориста В.-М. Залеського), "Magazyn anekdotow..." (збірка анекдотів С.С.), "Krakowiacu i gorale" (водевіль Б. Войцеха), "Woyna domowa z Kozaki u Tataru" (хроніка С. Твардовського), "O jednosci kosciola bozego" (книга езуїта П. Скарґи).

Широко представлені І. Франком визначні особистості Польщі, як сучасники, так і попередники. Це мовознавець Р. Завілінський, філологи М.Кавчинський, Я. Карлович, у тому числі – професори Львівського університету З. Венцлевський, Л. Цвіклінський, історики літератури, критики, журналісти Я. Бадені, Г. де Батталія, Я.К. Жупанський, Ю.Калленбах, фольклористка С. Рокоссовська, етнографи В. Дідушицький, І. Коперницький, Ж. Паулі, композитор К.К. Курпінський, художник Ю.Ш.Куровський, гравер А. Олещинський, актори Л. Дмушевський, А.Змієвський, В.-К. Плошевський, Ф. Стахович, історики Є.С. Бандтке, Ю.Коженювський, Л. Кубаля, В. Лозинський, К. Слотвінський, К.Шайноха, хроніст ХУІІ ст. С.К. Кушевич, філософ Ю. Охорович, економіст Л.Білінський, юрист В.А. Мацейовський, ботанік С. Хелховський, діячі революційно-визвольного руху Т. Вишньовський, Е. Дембовський, Ш. Конарський, Й. Лелевель, Т.А. Олізаровський, К. Ценглевич, Ю. Ясеньчик, громадські діячі Т. Василевський, Ф. Смолька, В. Ржевуський, Т.Р. Рильський, Т. Чацький, політичні діячі Л. Реттель, Я.Ф. Сапега,

А.Є. Чарторийський, С. Щепановський, політичний і військовий діяч О.Залевський, служителі культури П. Скарга, Г. Пікульський та багато ін. Чимало хто із названих особистостей проявив себе на різних поприщах, напр.: С. Гощинський – учасник повстання 1830-1831 рр. і поет, Р.Завілінський – мовознавець і етнограф, С. Хелховський – ботанік і етнограф, К. Шайноха – історик, письменник, громадський діяч.

Серед громадських, революційних діячів для українців особливими фігурами є Ю. Ясенчик, політичний засланець в Оренбурзькому краї, автор мемуарів про Т.Г. Шевченка; також Б. Залеський, історик, художник, політичний діяч, котрий був засланий до Оренбурга, де потоваришував із Т.Г. Шевченком, потім видав листи Шевченка ("Listy Tarasa Szewczenki do Bronisława Zaleskiego, pisane z Nowo-Petrowska, małej twierdzy położonej na połwyspie Mangiszłaku, na wschodniem wybrzeżu morza Kaspijskiego w 1853-1859 r."). Тісно пов'язана з Україною діяльність Т. Чацького, одного з ініціаторів створення Кременецького ліцею. Значущим є факт уваги Франка до Т.Рильського, поляка за походженням, батька видатного українського поета М. Рильського. Франко дав високу оцінку діяльності Т. Рильського: "один з ліпших знавців українського народного життя Т. Рильський" [27: 296]. Поцінував статтю Т. Рильського "Студії над основами розкладу багатства": "Стаття ж д. Рильського – властиво не стаття, а початок широкої праці, цілої книги, що коли скінчиться, буде першою працею по економії суспільній на нашій мові" [29: 12].

Серед реалій польського життя – назви закладів культури, напр.: Музей Дідушицьких (заснований вченим В. Дідушицьким, у Львові), Музей князів Любомирських (власник – Г. Любомирський, у Львові), Музей Чарторийських (заснований В. Чарторийським, у Кракові), Заклад Оссолінських (Оссолінеум) (культурно-наукова і видавнича установа, заснована Є. Оссолінським, у Львові).

Знайшли відображення польські державні утворення, політичні, громадські об'єднання, напр.: Люблінська унія (об'єднання Литви з Польщею в державу Річ Посполита), Краківська республіка (штучне державне утворення поч. XIX ст.), "Bracia wolni Polacy" (політична організація), "Stowarzyszenie ludu polskiego" (політична організація), "Wolnomularstwo Polskie" (таємна масонська організація), "Młoda Polska" (революційна організація), школа позитивістів (ідейно-літературний рух).

У працях Франка знаходиться аналіз польських давніх джерел про визвольну війну українського народу під проводом Б. Хмельницького – хроністів XVII ст. Я. Бялобоцького, М. Кучваревича, С. Твардовського та ін. Для сучасного українського читача польські хроніки того часу є практично недоступними, але в дослідженні

"Хмельниччина 1648-1649 років у сучасних віршах" наводяться великі фрагменти історичних робіт, цитуються описи битви під Корсунем, битви під Пилявцями, Збараської облоги. Значущою є характеристика, дана польським невідомим автором, перемоги українського війська під Пилявцями: "Smieje rzeke, że skrzydła rozpięte Orła polskiego jednym zamachem obcięte" [31: 207].

Твори І. Франка відображають різноманітні прояви життя Польщі, які письменник відтворює як українською, так і польською мовою. Напр.: Мазовше (північно-східна частина Польщі), мазури (жителі північно-східної частини Польщі), szlachta zagrodowa, або zagonowa (малоземельна, або дрібнопомісна, шляхта), застянкова шляхта (дрібна, що наближалася способом життя до селян), змартвихвстанці (польський католицький чернечий орден), рокош (збір польської шляхти на сейм), конфедератка (головний убір польських повстанців, ознака польського патріотизму), станьчики (іронічна назва польських реакційних партій у Галичині – від імені блазня польських королів).

Публіцистика письменника широко відтворює не тільки польські власне реалії, але й польські мовні факти. Звичайно, перш за все, це запозичення з польської мови (гетьман, місто, пан тощо). При цьому оригінальним є використання слова гетьман, окрім як в усталеному значенні, для назви воєначальника взагалі: "Король римський послав до арабів свого гетьмана з військом. Араби сарацини, обравши Магомета за гетьмана, завдали поразки римлянам" [29: 132].

Вельми часто Франко безпосередньо користується польською мовою. Чимало статей написані по-польськи. В докторській дисертації "Варлаам і Йоасаф" цілі сторінки – цитати стародавніх текстів – наводяться польською мовою. Щедро цитуються в оригіналі польські художні тексти, чи то народні твори, чи авторські (див. 27:23, 27:301, 27:305. 28:18, 31:392-401, 31:407-411 та багато ін.). Напр.: "Boga, natury godne takie pienie: Pieśń to wielka, pieśń - tworzenie" (А. Міцкевич, Дзяди) [27: 290]. Відмічені Франком польські прислів'я ("Szlachcic na zagrodzie – rowny wojewodzie", "Kocioł garnkowi przymawia"), історичні вислови ("Nie pozwalam"). Стосовно останнього подано стислий коментар: "те "nie pozwalam", яким можна було знівечити здобутки кожної сеймової наради і навіть розірвати сейм" [31:200].

Також часто вживаються польські елементи (слова, словосполучення) в українському контексті. Напр.: "в віршах ... подибуємо деякі відгомони тих польських Fraszek" [31: 159], "дійшов [Я. Каспрович] щасливо до погорди для "tłumow" [31: 402], "Колись "wieszcz młody" розпочав свою вищу кар'єру оплесками повстання 1831 року" [27: 28], "показується над далеким Дніпром нова "przesławna mogiła Tarasowa" [27: 28].

Польські реалії, представлені в публіцистичних роботах І.Я. Франка, дають змогу читачеві збагатитися різноманітними фактами стосовно культури Польщі. Як відзначалося, "wkład Iwana Franki, Ukraińca, do rozwoju kultury polskiej jest zjawiskiem wyjątkowym" [11: 111]. Праці письменника є свідченням всебічної глибокої обізнаності в основних сферах суспільного життя, є проявом геніальної людської і творчої натури автора.

Список використаних джерел та літератури

1. Баган О. Жрець інтелектуалізму // Іван Франко. Вибрані твори: у 3 т. – Т. 3. – Дрогобич, 2005. – С. 5-26.
2. Кузнецов Ю. Питання франкознавства // Радянське літературознавство.– 1987. – № 2. – С. 31-38.
3. Салила Т. Іван Франко. Погляд із третього тисячоліття // Науковий світ.– 2001. – № 12. – С. 12-14.
4. Федосеев П.Н. Творческое наследие Ивана Франко // Іван Франко і світова культура. – Кн. I. – К., 1990. – С. 29-42.
5. Шалата М. Світова великість поета // Іван Франко. Вибрані твори: у 3 т. – Т. 1. – Дрогобич, 2005. – С. 7-80.
6. Возняк М.С. Велетень думки і праці. – К., 1958.
7. Вервес Г.Д. Іван Франко, слов'янські культури і сучасний світ // Іван Франко і світова культура. – Кн. I. – К., 1990. – С. 64-70.
8. Жулинський М. Іван Франко: душа, дух, духовність, або Що визначає суспільний поступ // Слово і час. – 2007. – № I. – С. 37-50.
9. Монік Е. Відкритий на всі сторони світу // Жовтень. – 1988. – № 8. – С. 111-112.
10. Франко Іван. Зібрання творів: у 50 т. – Т. 26-31. – К., 1980-1981.
11. Kuplowski M. Iwan Franko a literatura polska // Іван Франко і світова культура. – Кн. 1. – К., 1990. – С. 111-116.

Chmelińska R.M. Realia kulturowo-językowe w publicystyce I.J. Franka.

W artykule zrobiono analizę faktów kultury polskiej w utworach publicystycznych I.J. Franka: literatura piękna, wydania publicystyczne, wiadomości o pisarzach, działaczach społecznych, o sztuce i realiach historii, tradycjach i o języku.

R.M. Khmelinska. Cultural-linguistic Past of Polish Culture in I. Franko's Publicistic Writing.

The article analyses the Facts of Polish culture in I. Franko's publicistic writing: fiction, publicistic writings, information about writers, public figures, institutions of art as well as the realias of history, traditions and language.